

XIVA SHAHRI ICHAN QAL'A HUDUDIDAGI TURAR JOYLARNI RESTAVRATSIYA QILISH VA MEXMONXONAGA QAYTA JIXOZLASH BO'YICHA ILMIY AMALIY LOYIHA TAKLIFI.

URDU."Qurilish" kafedrası o'qituvchisi" **BOBOJONOV ANVARBEK RAXIMBERGANOVICH**

URDU."Arxitektura" kafedrası mudiri: **SETMAMATOV MAHSUD BEKTURDIYEVICH.**

Xorazm Ma'mun akademiyasi labaratoriyasi kichik ilmiy hodimi : **XUDAYBERGANOV BEKZOD ALLABERGANOVICH .**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xiva shahridagi Ichan Qal'a hududidagi "Zargarlar" mahallasida joylashgan an'anaviy uy bo'yicha o'tkazilgan monitoring kuzatuv ishlari va uni saqlab qolish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: an'anaviy uy, yodgorlik, texnik holat, namlik, sho'rlanish, devor, sinch nigirik, saqlash, ta'mirlash, loyiha.

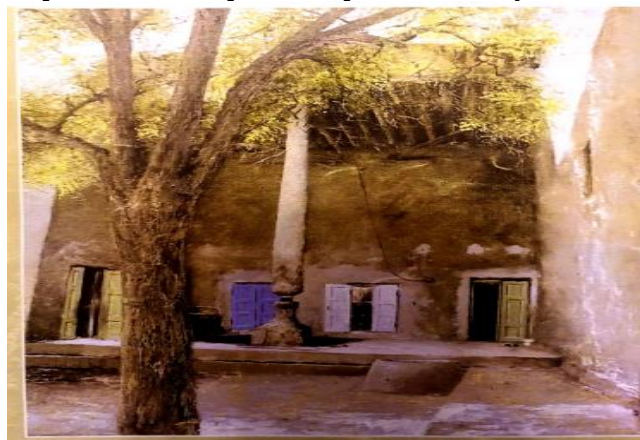
Аннотация. В статье приведены некоторые результаты мониторинговые натурные исследование и определение технического состояния традиционный жилого дома, которые находится в территории Ичан Кале махалле "Заргарлар", города Хивы.

Ключевые слова: традиционный жилой дом, памятник, техническое состояние, влажность, засоленность, стены, синч-нигирик, сохранение, реставрация, проект.

Abstract. The article presents some results of a monitoring field study and determination of the technical condition of a traditional residential building located in the territory of Ichan Kala mahalla "Zargarlar", the city of Khiva.

Keywords: traditional residential building, monument, technical condition, humidity, salinity, walls, sinch-nigirik, preservation, restoration, project.

Jaxon madaniy me'moriy yodgorliklaridan hisoblangan mustaqil mamlakatimizning madaniy gavhari hisoblangan qadimiy Xiva shahrimiz o'zining qariyb 2500 yildan buyon tashkil topib, qurilib, vayronalarga aylanib va yana qayta qayta qurilib gullab yashnab kelmoqda. Bu davr mobaynida shahar bir necha bor qayta bunyod etildi. Shahar saltanat markazi bo'lgandan so'ng tezlik bilan katta hajmda bunyodkorlik ishlari olib borildi. Ayniqsa me'morchilik sohasining beshigi hisoblangan turar joylar me'morchiligida salmoqli ishlar qilindi. Xiva turar joy arxitekturasini o'ziga xosligi O'rta Osiyoning boshqa hududlaridagi turar joylardan ajralib turadi, buning sababi, avvalo hudud iqlim sharoiti va unda ishlatiladigan qurilish materiallaridir. Biz bilamizki, Xorazm vodiysi Amudaryoning quyi qismida quruq subtropik iqlim zonasida joylashgan. Yoz fasli issiq jazirama bo'lib, xavo harorati 45°S gacha qizadi, yog'ingarchilik yiliga 130...160 mm, yog'ingarchilik juda kam. Qish mavsumi esa quruq sovuq, xavo harorati -25°...-32°S soviydi. Yilning o'rtacha sakkiz oyida axoli asosan uyning tashqarisida yashaydi. Qolgan 4 oyini uy ichkarisida yashaydi. Bunday sharoitni hisobga olgan qadimgi me'mor quruvchi ustalarimiz voxada o'ziga xos turar joy me'moriy yechimlarni o'ylab topib yoz paytida uy tashqarisida bo'lish hisobga olingan. Yozning issiq havosidan saqlanish, yengil shabada hosil qilish maqsadida ayvon konstruktsiya bunyod etib, shu bilan birga qish payti issiq xavoni hosil qilish maqsadida ham ayvon konstruktsiyasidan foydalanildi

1-2-rasm. Ters ayvon

Binolarni tatqiqot qilish davomida Xiva turar joylarining asosiy dominant qismi bu ters va

o'ng ayvonlar bo'lib, boshqa xonalar mazkur ayvonlar atrofiga joylashtiriladi va yuqorida aytib o'tganimizdek, Xiva turar joylari, ayniqsa shaxar turar joylari qurilishida ishlatiladigan qurilish material va konstruksiyalaridir. Bizga ma'lumki, insonlar turar joy qurilishida arzon va qayta ishlanishi oson bo'lgan ashyo va buyumlardan foydalanishga harakat qilishadi. Xiva turar joy qurilishida asosan sinch(nirik) konstruksiyasidan foydalaniladi. Bunda asosiy bino karkasi maxalliy terak va gujum daraxtidan tayyorlangan taxta va yog'och materiallarida foydalanilgan.

Krakas konstruksiyalarini to'ldiruvchi material sifatida qo'lda quyilib tayyorlanga xom g'isht v,guvalava somon loy ishlatilgan. 1990 yilda Birlashgan millatlar tashkilotining UNESCO tashkiloti tomonida Xiva shahri tarixiy me'moriy qismi Ichon qal'a hududi Butunjaxon tabiiy va madaniy merosi Ro'yxatiga kiritildi. Mazkur tashkilot tomonidan bizning shahrimizning Ro'yxatga olinishi bu ushbu hududdagi 50 dan oshiq madaniy meros obidalari va ular atroflarida haraktdagi qadimiy turar joylar bilan birgalik yaxlit madaniy me'moriy ansambl kompleksining tashkil etganligi, bunday ansambl komplekslar dunyoning hech qayerda takrorlanmasligi va o'zgachaligi bu loy arxitekturasidir.

Lekin keyingi yillarga nazar solsak, mazkur turar joylarning arxitekturasida an'anaviylikdan chekinish, mazkur tarixiy ansamblga mos kelmagan arxitektura va qurilish elementlari kirib kelmoqda. Bu o'z navbatida yuqorida qayd etilgan nufuzli xalqaro tashkilot mutaxassislarining e'tirozlariga sabab bo'lmoqda. Bu masalada mazkur tashkilot tomonidan e'tiroz va ogoxlantirishlar taqdim qilindi va qilinmoqda.

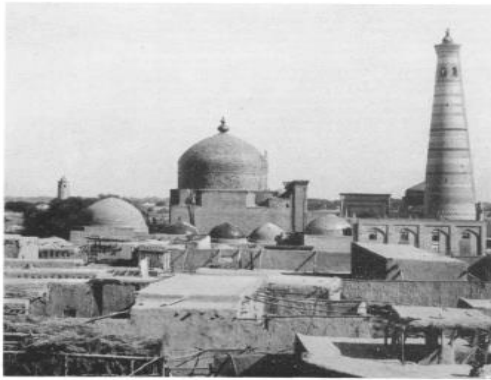
Albatta, buni bir qancha sabablari bor. Birinchidan, xayotimizga yangi muxandislik kommunikatsiya tarmoqlari kirib keldi. Ikkinchidan, yuqorida aytib o'tganimizdek, Ichon qal'a hududi xarakatdagi axoli zonasidir. Demak, bu yerda yashovchi insonlar xam zamonaga moslashadi. Uy intererlarida zamonaviy qulayliklar yaratishga, ekstererida esa zamonaviy arxitektura elementlari ishlatishga harakat qilishadi. Xattoki binolar asosiy va qoplovchi konstruksiya va materiallarida xam zamonaviy eelmentlardan foydalanishmoqda. Xayotimizga kundan kunga fan va texnikaning yangiliklari kirib turmush farovonligimizni yaxshilab bizga bir qancha qulayliklar yaratyapti. Mazkur qulaylar insonlar xayotiga ijobiy ta'sir qilib, ikknichi tomondan xududning betakror tarixiy me'moriy ko'rinishiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Bunday paytdan qandaydir boshqa bir yechimlarni izlashga bizni undaydi.

Yuqorida keltirib o'tilgan bir qancha negativ faktorlarni yechimi sifatida biz quyidagi loyixa takliflarini keltiramiz.

Tarixga nazar solsak xozirgi kunimizgacha yetib kelgan turar joy arxitektura namunalari Xiva shahrida deyarli qolmagan. Faqat ularning ayrim fragmentlarini ba'zi turar joylarda uchratishimiz mumkin. Shuningdek, o'tgan asrning 60 va 70 yillarda ijod qilgan arxitektura va arxeologiya olim va mutaxassislarning yozib qoldirgan ilmiy asarlarida hamda tarixiy janrda ijod qilayotgan rassomlar ijodiy asarlarida xam ko'rishimiz mumkin. ular quyidagilar:

134. Дворик жилого дома. 1871

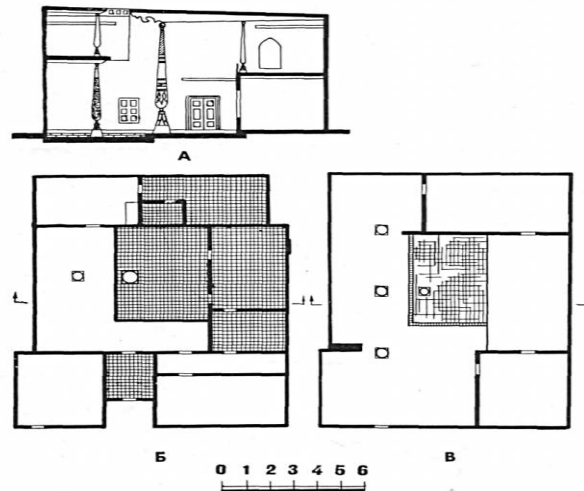
Жилые дома в Ичан-кала. Хива. начало XX в.
Фото Х.Диванова

42. Городской жилой дом Хивы.
Общий вид.

2-3-рasm. Xudaybergan Devonov tomondan olingan foto rasm bo'lib unda Xiva turar joylari aks ettirilgan .

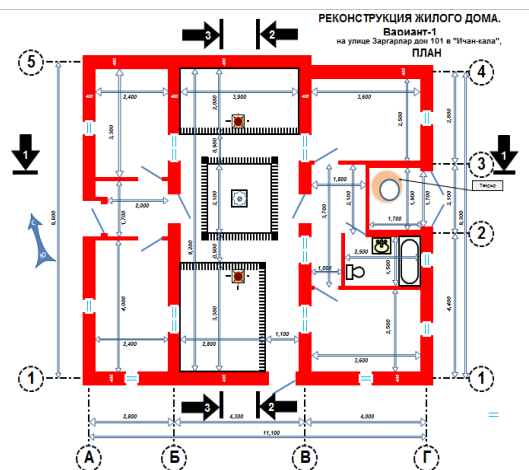
43. Городской жилой дом Хивы:
а) разрез; б) план первого
этажа; в) план второго этажа.

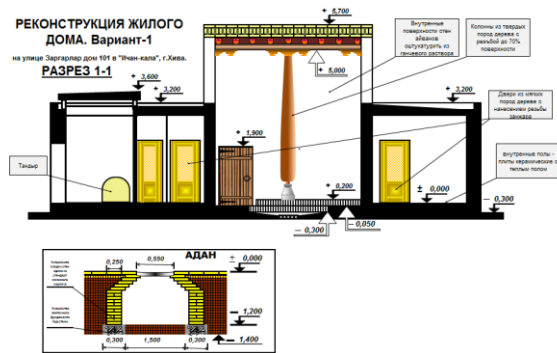
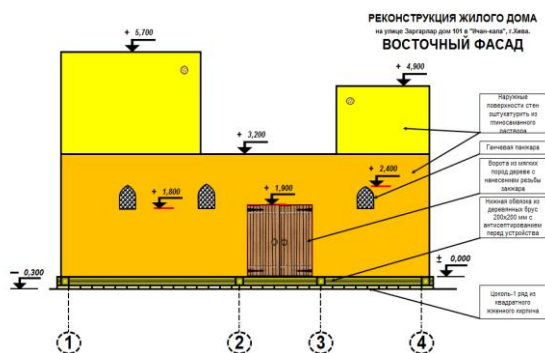
Yuqorida keltirib o'tilgan bir qancha negativ faktorlarni yechimi sifatida biz quyidagi loyixa takliflarini keltiramiz. Loyixalashtirilayotgan ob'ekt Xiva shaxar Ichon qal'a hududida Zargarlar ko'chasi 101 uy manzilida joylashgan bo'lib, loyixaviy takliflarimiz quyidagicha:

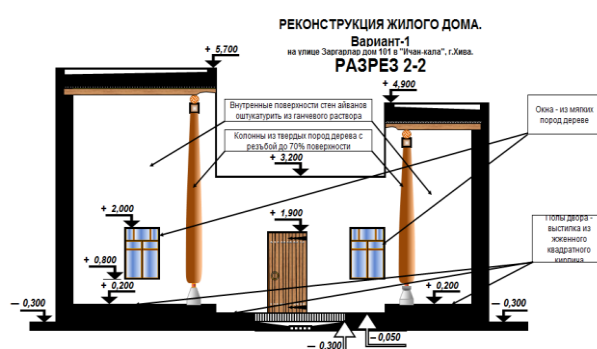
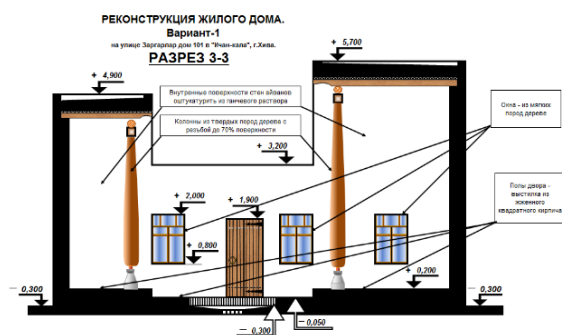
5-рasm.Joriy holati.

6- рasm. Loyihaviy taklif.

7- **rasm.** Loyihaviy Old ko'rinish taklifi. 8- **rasm.** Loyihaviy ters ayvon ko'rinish taklifi.

9-10-**rasm**da. Ters va ong ayvonlar ko'rinishi.

Xulosa o'rnida quyidagilarni keltirib o'tamiz. Loyixa taklifi konkret takliflar asosida olib boriladi. Mazkur loyixa taklif O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi xuzuridagi Madaniy meros agentligi Bosh boshqarmasi Ilmiy ekspert Kengashi tomondan ma'qullangan bo'lib, restavratsiya vaqtida ushbu loyiha takliflaridan foydalanib, Xiva madaniy meros kelajak avlodlarga to'la to'kis yetkazish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mankovskaya L. M. Pamyatniki zodchestva Xorezma.
2. Pugachenkova L.K. Shaxrisabz, Termez, Xiva.
3. Materiali butovoy texnicheskoy inventarizatsii po Xorezmskoy oblasti.
4. Булатова В.А., Ноткин И.И.- Архитектурные памятники Хивы. Ташкент, «Узбекистан», 1965. 79 с. с ил. 6 л. ил.
5. Воронина В.Л.- Строительная техника древнего Хорезма. ТХАЭЭ. т.1. М., Наука, 1952. с.87-104
6. Гулямов Я.Г.- Памятники города Хивы. Труды УзФАН СССР. Серия
7. История, археология. Вып. III. Ташкент, Уз ФАН, 1941. 44 с.